

ΣΚΙΡΩΝΙΣ

Τὸ Μεγάλο ποθῶ, τὸ Μεγάλο,
 κ' εἶμαι ἄξιός ἐγὼ ἔραστής του,
 τὸ νοῶ. Ὅμως πόσο ψηλὰ βρίσκεται τὸ Μεγάλο!
 Ὑψώνομαι — ἡ φαντασία μου μὲ βοηθάει —
 καὶ φτάνω, νά με στὸν Ὀλυμπο τῆς φαντασίας.
 Τώρα τὴν Ἀθηνᾶ μοῦ λείπει ν' ἀποχτήσω
 καὶ νά την, ἔρχεται πρὸς ἐμένα,
 μ' ἀνοίγει ἀγκάλη, ὄρμῳ,
 οἶμοι! Ὁ Ὀλυμπός μου εἶνε ἡ Σκιρωνίς,
 Σκίρων γίνεται μου τὸ Μεγάλο
 καὶ κάτου μὲ προσμένει ἡ Χελώνη.

ΣΤΑΘΗΣ ΚΑΡΑΒΙΑΣ

Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΑΙΩΝΙΟΥ ΓΥΡΙΣΜΟΥ

ΚΑΙ Η ΙΔΕΑ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ

Σ' ὅλο τὸν κύκλο τῆς νιτσεικῆς ιδεολογίας, τὸ μόνο νόημα ποῦ κλείει ἀξίαν ἀπείρου εἶναι ἡ ἰδέα τοῦ Χρόνου.

Μὲ τὴ σειρὰ ὁ Νίτσε ἐξέτασε, ἔκρινε καὶ καταδίκασε ὅλα τὰ ἀπόλυτα νοήματα: τὸ «καθαρτὸ πρᾶγμα» τὸν «κόσμον» — Ἀλήθεια τὸν «Δημιουργὸ» τὸν «Σκοπὸ» τὸν «τελικὸν ὄρο» τὸ «εἶναι». Κι' αὐτὸν ἀκόμα τὸ Χῶρο, ἡ μᾶλλον τὸν Κόσμο, ὡς ἐκδήλωση δυνάμεις, παραδέχτηκε περιορισμένο καὶ ὄχι ἄπειρο, ἀπὸ ἀνάγκη τοῦ Λογισμοῦ.

Καὶ ἔτσι, ἀφοῦ σύντομα ἀναλυθῇ ἡ ὑπόθεση τοῦ Αἰωνίου Γυρίσμου, ποῦ στὴ διάνοια τοῦ Δημιουργοῦ τῆς ἐσκόπευε νά στηρίξῃ καὶ νά στέψῃ ὅλο τὸ ἠθικοφιλοσοφικὸ του ἔργο, θὰ εἶχε κάποια σημασίαν νά ἐξεταστῇ ἂν ἡ ἀντίληψη τοῦ χρόνου, κατὰ τὴν ιδεολογία τοῦ Νίτσε, ἔχει πραγματικὴ λογικὴν ὑπόστασιν ἢ βρίσκεται σὲ αὐθαίρετη διαφωνία μὲ τὰ ἄλλα νοήματα τῆς ιδεολογίας. Τόσο περισσότερο λοιπὸν ἡ ἀνάλυσιν τῆς ἰδέας τοῦ Χρόνου φαίνεται σκόπιμη, ὅσο στὴν ἰδέαν αὐτὴν, περίπου ἀποκλειστικά, θεμελιώνεται τὸ τολμηρὸ πύργωμα τῆς θεωρίας δολόκληρης.

A

Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΑΙΩΝΙΟΥ ΓΥΡΙΣΜΟΥ

1. Δὲν πρόκειται βέβαια γιὰ μιὰ θεωρίαν ἐμπειρικὰ ἀποδείξιμη. Κι' ὁ Νίτσε ὁ ἴδιος, ποῦ ἐσκέφθηκε μιὰ στιγμή νά ζητήξῃ ἐπιστημονικὴ βάση

στό σύστημα αυτό της κοσμογονίας, αναγκάστηκε νά εγκαταλείψη κάθε τέτοιο έγχείρημα. Έμπειρική ή έπιστημονική κοσμογονία θά μένει πάντα μιὰ ουτοπία ἀφοῦ ξεπερνᾷ τὰ ὅρια τῆς ἀνθρώπινης συνείδησης.

Θεμέλιο αὐτῆς τῆς προσπάθειας σύνοψης τοῦ φαινομένου τῆς Ζωῆς, εἶναι ἕνας συνδυασμός τῶν βασικῶν ιδιοτήτων τοῦ πνεύματος, μιὰ σειρά συλλογισμῶν ποῦ δοκιμᾶζουν νά ὑφάνουν σ' ἕνα σύνολο σέ μιάν ἐνότητα τίς ιδέες τοῦ Χρόνου, τοῦ Χώρου καί τῆς Αἰτιότητας.

Ἔτσι καί πάλι φανερώνεται κι' ἡ προσπάθεια αὐτή ὅχι πιά δοκιμὴ ἀντικειμενικῆς κοσμογονίας ποῦ ν' ἀγκαλιάζει τὴν πραγματικότητα καί νά εὑρίσκει τὸν πραγματικὸ ρυθμὸ κατὰ τὸν ὁποῖον γίνεται ἡ ἐξέλιξη τοῦ Κόσμου, παρὰ μονάχα σύμπτυξη τῶν φαινομένων σέ μορφὴ ἐνότητας ἀντίληψιμης γιὰ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα. Πρόκειται δηλαδὴ νά χυθῇ ὁ ἑξωτερικὸς κόσμος στὴ μήτρα τοῦ νοῦ, νά πάρῃ ὑποχρεωτικὰ τὴ φόρμα του, καί, μ' αὐτὸ τὸν τρόπο, νά γίνῃ ἀντιλήψιμος.

2. Γιὰ νά καθαρίσει πρῶτα πρῶτα τὸ ἔδαφος, ἀπάνω στὸ ὁποῖο θὰ χαράξῃ τοὺς συλλογισμοὺς του, ὁ Νίτσε κρίνει, ἀντικρούει καί καταδικάζει τίς δύο κεντρικῆς θεολογικῆς ιδέες : τὴν ιδέα τῆς δημιουργίας τοῦ Κόσμου καί τὴν ιδέα τοῦ τελικοῦ Σκοποῦ (Κόσμος—ἀλήθεια, κόσμος τοῦ καλλίτερου, Κόσμος τῆς Μελλούμενης Ζωῆς, καθαυτὸ πρᾶγμα, κόσμος τοῦ ὄντος, κτλ.)

Τὸ μοναδικὸ ἀλλὰ καί πειστικὸ ἐπιχείρημά του εἶναι ἡ ἀνυπόφορη γιὰ τὸ πνεῦμα ἀντίθεση ποῦ οἱ δύο αὐτὲς ἀπόλυτες ιδέες γεννοῦν ἀναφορικὰ μὲ τὸν κόσμον τῆς σχετικότητας, τὸν ὁποῖον καθημερινὰ καί ἀποκλειστικὰ ἀντιζοῦμε στὴν ὑπαρξή.

Ἀλλὰ στὴν πιθανότητα δημιουργίας, αὐτὸς ὁ νόμος τῆς Αἰτιότητας ἐναντιώνεται ριζικά. Κάθε αἶτιον ζητᾷ προηγούμενον αἶτιον, χωρὶς τὸ πνεῦμα νά μπορεῖ νά σταματήσει σ' ἕνα πρῶτον αἶτιον ἀνυπόστατον, ἀφοῦ μάλιστα ἡ ιδέα αὐτοπαρξίας δὲν βρίσκει ἀπὸληξη σὲ καμμιά ἀντίληψη :

«Ἡ ὑπόθεση δημιουργημένου κόσμου δὲν πρέπει νά μᾶς ἀπασχολεῖ οὔτε μιὰ στιγμή. Ἡ ἔννοια «δημιουργίας» εἶναι σήμερα πιά ὀλότελα ἀπροσδιόριστη, εἶναι ἔννοια ποῦ δὲν δέχεται καμμιά πραγματοποίησιν· δὲν εἶναι παρὰ μιὰ λέξη, μιὰ λέξη ἀτελέστατη· μὲ λέξη δὲν ἐξηγᾷ κανεὶς τίποτα.» (Θέληση γιὰ Δύναμη Τόμος II.)

Καὶ ὅχι μόνο ὁ Κόσμος δὲν μπορεῖ, σύμφωνα μὲ τοὺς νόμους τοῦ Λογισμοῦ, νά ἔχει μιάν ἀρχή, μιὰ δημιουργία, ἀλλὰ οὔτε καί σὲ ὀριστικὸ σκοπὸ, σὲ σκοπὸ τελικὸ καί ἀμετακίνητον τείνει. Ἐδῶ δὲ τὸ νιτσειζὸ ἐπιχείρημα εἶναι ἀκόμα πειστικώτερο, ἀδιάσειστο. Ἀφοῦ στοχαστοῦμε ὅτι ὁ Κόσμος, ἕναρχος, ἔζησε στὸ παρελθόν μιάν αἰωνιότητα, δηλαδὴ ἕπειρο χρονικὸ διάστημα, κατὰ τὸ ὁποῖο, ἂν ἐσκόπευε νά φτάξῃ ἕνα τελειωτικὸν ὄρον ὑποχρεωτικὰ θά κατάληγε σ' αὐτὸν τὸν ὄρο, πρέπει νά συμπεράνουμε θετικὰ καί σύμφωνα μὲ τὸ Νίτσε ὅτι :

«Ἄν ὁ Κόσμος εἶχε ἕνα σκοπὸ αὐτὸ τὸ σκοπὸ θάπρεπε νά τὸν εἶχε φτάξει. Ἄν ὑπάρχει γι' αὐτὸν ἕνας ὄρος τελικὸς, θάπρεπε νά εἶχε φτάξῃ ἐπίσης αὐτὸ τὸν τελικὸν ὄρο. Ἄν ἦτανε δεκτικὸς νά ἐγκαρτερήσει καί νά ἐπιμείνῃ, δεκτικὸς νά «εἶναι», ἂν στὸ ρεῦμα τοῦ γίνεσθαι του κατεῖχε ἔστω καί μιὰ μονάχα στιγμή αὐτὴ τὴ δύναμη νά «εἶναι», ἀπὸ πολὺ καιρὸ

κάθε γίνεσθαι θά εἴχε τελειώσει, ὅπως καὶ κάθε σκέψη κάθε πνεῦμα. Ἀκόμα καὶ τὸ ὅτι τὸ πνεῦμα βρίσκεται σὲ « γ ί ν ε σ θ α ι » ἀποδείχνει πῶς ὁ κόσμος δὲν ἔχει σκοπὸ, κανένα τελικὸ ὄρο καὶ ὅτι εἶναι ἀνεπίδεκτος νὰ εἶναι. » (Θέληση γιὰ Δύναμη Τόμος II).

Καὶ ἔτσι, σύμφωνα μὲ τοὺς συλλογισμοὺς αὐτοὺς ὁ Κόσμος οὔτε ἀρχὴ εἶχε οὔτε σὲ σκοπὸ ὀριστικὸ τείνει, μένει δὲ σὲ ἓνα αἰώνιο γίνεσθαι «μιά θάλασα δυνάμεων ταρασσομένων τῆς ὁποίας τρικυμία εἶναι ὁ ἑαυτός του.» Θὰ εἴχαμε δὲ τὸ δικαίωμα νὰ συμπεράνουμε ἀκόμα, ὅτι μιὰ τέτοια ἀντίληψη τοῦ Κόσμου, στὸ Νίτσεϊκὸ μυαλὸ δὲν ἀντικρῶζει ὑποχρεωτικὰ τὴν ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα ἀλλὰ τὴ μορφὴ τοῦ πνεύματος, ἀφοῦ γιὰ μεγάλο μέρος τῆ θεωρίας ἀνυπαρξίας σκοποῦ τὴν στηρίζει στὸ ὅτι τὸ πνεῦμα βρίσκεται σὲ παντοτεινὴ ἐξέλιξη, δηλαδὴ σὲ «γίνεσθαι.» Μὲ ἄλλα λόγια δικαιολογούμεστε νὰ συμπεράνουμε ὅτι ὁ Λογισμὸς δὲν μπορεῖ νὰ συλλάβει τὸν κόσμον παρὰ σὲ ἀδιάκοπο «γίνεσθαι» γιατί ἄλλοιῶς, τὴ στιγμὴ δηλαδὴ ποῦ θὰ ἀντιλαμβάνονταν τὸ πνεῦμα τὴν ὀριστικὴν θέσιν τοῦ κόσμου, ἀνῶφελο πιά θὰ ἔπανε νὰ ὑπάρχει, σὲ μιὰ κοινὴ καταστροφὴ ὑποκείμενου καὶ κατηγορούμενου.

3. "Ὅπως κι' ἂν ἔχουν τὰ πραγματά, στὸν Νίτσε δὲν ἀπέμενε πιά, ὕστερα ἀπὸ τὶς ἀναλύσεις καὶ τὴν καταδίκη αὐτὴ τῶν ἰδεῶν τῆς δημιουργίας καὶ τοῦ σκοποῦ, παρὰ νὰ ὀργανώσῃ τὸν Κόσμον τοῦ «αἰωνίου γίνεσθαι» σ' ἓνα ἀντιλήψιμο σύνολο.

Γι' αὐτὸ, κατάφυγε στὸ συνδυασμὸ τῆς Ἰδέας τοῦ Χρόνου μὲ τὴν Ἰδέα τοῦ Χώρου. Καὶ τὸν Χρόνον μὲν παραδέχτηκε ἄπειρο, αἰώνιο, στὸ παρελθὸν ὅπως καὶ στὸ μέλλον. Στὸ δεῦτερο μέρος αὐτοῦ τοῦ σημειώματος θὰ ἐξετασθῇ ἀπὸ πᾶν ἀνάγκη τοῦ Λογισμοῦ γεννιέται μιὰ τέτοια ἀντίληψη, ποῦ ὁ Νίτσε, χωρὶς κἄν νὰ συζητήσῃ, παραδέχτηκε ὡς δωσμένη καὶ αὐτὰπόδεικτη. Ἐκεῖ θὰ ἐξετασθῇ ἀκόμα ἂν χρόνος αἰώνιος ἀνταποκρίνεται σὲ θετικὸ νόημα, καὶ πᾶ ἀποτελέσματα γενικὰ μπορεῖ νᾶχει γιὰ τὴ σκέψη μιὰ τέτοια ἔννοια.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη ὅμως μεριὰ τὸν Χῶρον τὸν παραδέχτηκε περιορισμένο, ὅπως καὶ τὸν Κόσμον ὡς ἐκδήλωση δύναμης :

« Ἄν εἶναι δυνατόν νὰ ἀντιληφθοῦμε τὸν Κόσμον ὡς ἂν μιὰ ποσότητα ὠρισμένη δύναμης καὶ σὺν ἓνα ἀριθμὸ ὠρισμένο κέντρων δύναμης—κάθε ἄλλη παράσταση ἀπομένει ἀπροσδιόριστη καὶ συνεπῶς ἀ χ ρ ι σ η μ ο π ο ῖ η — τ ῆ — θὰ συμπεράνουμε πῶς ὁ κόσμος πρέπει νὰ περάσῃ ἀπὸ ἓναν ἀριθμὸ ὑπολογισμοῦ συνδυασμῶν, στὸ μεγάλο παιχνίδι τῶν ξαριῶν τῆς ὑπαρξῆς του. » (Θέληση γιὰ Δύναμη τόμος II.)

καὶ ἀκόμα πλεῖ ὠρισμένα :

« Πρέπει νὰ λέμε: Τὸν κόσμον, ὡς δύναμη, δὲν μποροῦμε νὰ τὸν φανταστοῦμε ἄπειρον γιατί εἶναι ἡ δ ύ ν α τ ο νὰ τὸν φανταστοῦμε ἔτσι—δὲν ἐπιτρέπουμε στὸν ἑαυτὸ μας τὴν ἰδέα μιᾶς δ ύ ν α μ η ς ἁ π ε ρ ι ὀ ρ ι σ τ η ς γιατί εἶναι ἡ σ υ μ β ῖ β α σ τ η μὲ τὴν ἰ δ έ α τ ῆ ς δ ύ ν α μ η ς. Τὸ λοιπὸν—λείπει ἀπὸ τὸν κόσμον ἡ ἱκανότητα ν' ἂν ἀνανεώνεται ἀδιάκοπα. » (Θέληση γιὰ Δύναμη Τόμος II.)

Καὶ τώρα, τὰ συμπεράσματα σὲ τέτοιαις φύσεως λογικῆς βάσεις ἀπάνω

είναι εύκολα νά βγούνε. 'Ο κόσμος μέ τό νά είναι περιορισμένος δέν μπορεί παρά νά έκδηλώνεται σέ περιορισμένο αριθμό συνδυασμών, πού θ' άπασχολούνε ώρισμένο χρονικό διάστημα. 'Ετσι, στό παρελθόν, άφού ό Χρόνος ήτανε άπειρος, θά πη πώς ό ώρισμένος αυτός αριθμός τών συνδυασμών έπαναλήφθηκε, και μάλιστα άπειρες φορές, και ότi και ή τωρινή στιγμή ξαναβρέθηκε στό άπειρο αυτό χρονικό διάστημα, πανόμοια, άπειρες φορές. Τόν ίδιο συλλογισμό κάνοντας και για τό μέλλον, στό όποιο ό Χρόνος αιώνια θά ρέει, συμπεραίνουμε εύκολα ότi οι ίδιοι συνδυασμοί αδιάκοπα θά ξαναγυρίζουν, άφού μάλιστα κάθε ιδέα τελικού σκοπού όριστικά καταδικάζεται από τό πνεύμα.

Αυτή είναι, στό σκελετό της, ή ύπόθεση του Αιώνιου Γυρισμού. Στο Ζαρατούστρα αυτή ή θεωρία διατυπώνεται μέ περισσότερο λυρισμό, μέ κάποια μυστικοπάθεια, σ' ένα τοπίο φωτισμένο από τό φεγγάρι, ανάμεσα σέ συμβολικά έρείτια, μέ ύφος ποιητικό και γεμάτο μυστήριο και σάν άγωνία μεταφυσική. Γι' αυτό και μοιάζει ίσως σάν μυστικιστική ένόραση, σάν μεταφυσικό παραλήρημα, προωρισμένο νά λύσση στό πρώτο φίσημα του λογισμού.

Και όμως, και σ' αυτό άκόμα τό μέρος του Ζαρατούστρα, ή λογική δέν χάνει τά δικαιώματά της. Μόνο πού τά άλλα έπιχειρήματα, τά βοηθητικά νά πούμε, μπαίνουν κατά μέρος, και ό άξωνας της σκέψης, ή βάση του συλλογισμού περιορίζεται στην ιδέα του Χρόνου. 'Επειδή δέ άκριβώς τέτοια δικαιολογημένη άξία δίνεται στο Χρόνο στο κομμάτι αυτό του κεφαλαίου «Γιά τό όραμα κι' τό αίνιγμα» του Ζαρατούστρα (3ο βιβλίο) καλό θεωρούμε νά παραθέσουμε τή μετάφρασή του, πού θά χρησιμεύσει και τήν θεωρία νά φωτίσει σ' όλες τίς συνέπειές της, και τήν κεντρική ιδέα του συλλογισμού νά μās δώσει.

'Ο Ζαρατούστρας μιλεί στο Πνεύμα της νωθρότητας, τόν νάνο, μ' αυτά τά λόγια.

«'Ιδέ αυτό τό περίστυλο νάνε: έχει δύο πρόσωπα, δύο δρόμοι σμίγουν έδω: κανένας δέν τους άκολουθήσε έως τήν άκρη.

Αυτός ό μακρής δρόμος πού κατεβαίνει, αυτός ό δρόμος άπλώνεται σέ μιάν αιωνιότητα και αυτός ό μακρής δρόμος πού άνεβαίνει—είναι μιάν άλλη αιωνιότητα.

Αυτοί οι δρόμοι είναι ένάντιοι, σκοντάφτουν ό ένας μέ τόν άλλο:—και είναι έδω σ' αυτό τό περίστυλο πού συναντούνται. Τό όνομα του περιστυλου βρίσκεται γραμμένο σ' ένα άέτωμα, λέγεται «στιγμή».

'Αλλά εάν κάποιος άκολουθούσε έναν από τους δύο δρόμους—πάντα και πάντα πιο μακρύν: πιστεύεις νάνε πώς αυτοί οι δρόμοι θάτανε πάντα «ένάντιοι»!

Κάθε πράγμα πού είναι ίσιο είναι ψέμμα έμουργούρισε ό νάνος μέ περιφρόνηση. Κάθε αλήθεια είναι καμπύλη, κι ό χρόνος άκόμα είναι κύκλος. Πνεύμα της νωθρότητας! είπα μέ θυμό, μη παίρνεις άλαφρά τό ζήτημα! γιατί σέ παραιτώ αυτού στραβόποδα—και μήν ξεχνas πώς έγω είμαι πού σ' έφερα έδω άπ άνω».

Παρατήρησε αυτή στιγμή επανάλαβα, από τούτο τό περίστυλο της στιγμής ένας μακρής και αιώνιος δρόμος γυρίζει στα πίσω, πίσω μας είναι μιάν αιωνιότητα.

« Κάθε πράγμα πού ξέρει νά τρέχει δέν πρέπει νάχει τρέξει αὐτό τὸ δρόμο;
Κάθε πράγμα πού μπορεῖ νά γίνει δέν πρέπει νά ἔχει ἤδη γίνει, ἔκτε-
λεσθεῖ, περάσει ;

Καὶ ἂν ὅτι ὑπάρχει, ἔχει ἤδη ὑπάρξει, τί νομίζεις νᾶνε γιὰ τούτη τὴ
στιγμὴ ; Αὐτὸ τὸ περίστυλο καὶ αὐτὸ ἀκόμα δέν πρέπει ἤδη — νάχει
ὑπάρξει.

Καὶ ὅλα τὰ πράγματα δέν εἶναι σφιχτοδεμένα μὲ τέτοιο τρόπο πού αὐτὴ
ἡ στιγμή σέρνει πίσω της ὅλα τὰ μελλούμενα ; τὸ λ ο ι π ὶ ν —
καὶ τὸν ἴδιο ἑαυτὸ της ;

Γιατὶ κάθε πράγμα πού ξέρεῖ νά τρέχει δέν π ρ έ π ε ι ν' ἀκολουθήσῃ
μιὰ δευτέρα φορὰ αὐτὸ τὸ μακρὸ δρόμο πού ἀνεβαίνει ;

Καὶ αὐτὴ ἡ βραδυκίνητη ἀράχνη πού σκαρφαλώνει στὸ φῶς τοῦ φεγγαριοῦ,
καὶ αὐτὸ ἀκόμα τὸ φῶς τοῦ φεγγαριοῦ, καὶ ἐγὼ καὶ ἐσὺ ἐνωμένοι σ'
αὐτὸ τὸ περίστυλο πού ψιθυρίζοιμε αἰώνια πράγματα, δέν πρέπει νά
εἴχαμε ἤδη ξαναβρεθεῖ ἐδῶ ;

Δέν χρωστάμε νά ξαναγυρίσουμε καὶ νά τρέξουμε ξανά σ' αὐτὸ τὸν ἄλλο
δρόμο πού ἀνεβαίνει μπροστά μας, σ' αὐτὸ τὸ μακρὸ καὶ πένθιμο
δρόμο — δέν πρέπει αἰώνια νά ξαναγυρίζουμε ; »

4. Φυσικὰ ἡ ντισεικὴ ἐξήγηση τῆς ζωῆς εὗρηκε καὶ εὗρισκε πάντα ἀν-
τίπαλους, πού τῆς ἀρνοῦνται κάθε ὑπόσταση. Καὶ ἐξεῖνοι ἀκόμα πού μὲ
συμπάθεια ἀντικρίζουν τὸ ἔργο του, στὴ θεωρίαν αὐτὴ ξαφνισμένοι σταματοῦνε
καὶ βιαστικὰ τὴν καταδικάζουν, εἴτε διότι βρίσκουν λογικὰ στὴν ἀνάπτυ-
ξὴ τῆς ἐμπόδια, εἴτε γιατί τὴ θεωροῦν ἐνάντια μὲ τὴν ὑπόλοιπὴ ντισεικὴ
ιδεολογία.

Ἐδῶ καὶ μερικοὺς ἀκόμα μῆνες, στὴ Revue Germanique (*) ὁ κ.
L. Benoit Hanappier συνόψιζε τὰ λογικὰ ἐπιχειρήματα τὰ ἐνάντια στὴ
θεωρίαν, καὶ κατάληγε εἰς τὸ ὅτι ὄχι μονάχα ὁ Αἰώνιος Κυρισμὸς δέν ἀπο-
δεικνύεται ἀλλὰ καὶ πῶς πρέπει θαρραλέα νά τὸν κυρξήσουμε ἀνυποστήρι-
κτο.

Ἐν τούτοις ἔνα τέτοιο σύντομο συμπέρασμα εἶναι τουλάχιστον βιαστικὸ
ἂν ὄχι πραγματικὰ ἀνυποστήρικτο.

Τὰ καθαντὸ ἐπιχειρήματα τοῦ κ. Benoit Hanappier εἶναι, πρόχειρα
μεταφρασμένα, τὰ ἀκόλουθα :

« Ὅχι μονάχα ὁ χρόνος, ἀλλὰ καὶ ὁ χώρος εἶναι ἀπειρος. Καὶ ἔτσι εἶναι
λογικὸ καὶ φυσικὸ νά στοχαστοῦμε πῶς ὁ δικὸς μας κόσμος δέν
εἶναι ὅλος ὁ κόσμος, καὶ ὅτι δέν ταξιδεύει μόνος του στὸν ἐπεριό-
ριστο γῶρο, παρὰ ὅτι ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι ἀπώπολλοι κόσμοι, καὶ
μάλιστα σὲ ἄπειρο ἀριθμὸ, καὶ ὅτι σύντομα, ἢ ὕλη, ὁ Κόσμος εἶναι
ἄπειρος ὅπως καὶ ὁ Χῶρος, ὅπως καὶ ὁ Χρόνος. »

« Καὶ τότες ὁ ἀριθμὸς τῶν πιθανῶν συνδυασμῶν γίνεται ἐπίσης ἄπειρος, ἀφοῦ
εἶναι δύσκολο νά παραδεχτοῦμε ὅτι αἰωνίως ὁ κόσμος μας μένει ἀπο-
μονομένος ἀπὸ τοὺς ἄλλους καὶ χωρὶς συσχέτιση μὲ αὐτοὺς . . . »

(*) Revue Germanique. N° 1 Ἰανουάριος-Φεβρουάριος 1910 : Στὸ
περιθώριο τοῦ Νίτσε ὑπὸ L. Benoit Hanappier.

«Οἱ συνδυασμοὶ τῶν δυνάμεων καὶ τῶν ἀτόμων (ἀπὸ διαδοχικῆ διασπορᾶ καὶ συγκέντρωσης) γίνονται ὄχι μόνο μεταξὺ τῶν στοιχείων τοῦ κόσμου μας, ἀλλὰ σὲ μίαν ἢ ἄλλῃ στιγμή, μεταξὺ ὅλων τῶν στοιχείων τοῦ ἀπεριόριστου Κόσμου. Δὲν ὑπάρχει λοιπὸν καμμιά ἀνάγκη νὰ ἐπαναλαμβάνονται. Τί λέγω; Εἶναι ἀδύνατο νὰ ἐπαναλαμβάνονται ἄλλοιῶς παρὰ κατὰ τρόπο χοντρικόν. Μιά τυχερὴ ἐπανάληψη, ποῦ συμβαίνει μιά ἢ δύο φορές εἶναι ἀπίστευτη. Ἐάν συμβῇ μιά ἢ δύο φορές θάπρεπε, σύμφωνα μὲ τὰ σῖττα ποῦ τὴν ἐπροξένησαν νὰ ἀνανεωθῇ ἅπειρες φορές.»

«Καὶ ἔτσι μένουν δύο πιθανότητες.»

Ἡ ὁ κόσμος μας ζεῖ χώρια, καὶ ὑπακούει τότε στοῦ νόμο (ἀληθινὸ σὲ τέτοια ὑπόθεσι) τοῦ Αἰώνιου Γυρισμοῦ.

Ἡ ὁ κόσμος μας, σὲ ἀδιάκοπη συνάφεια μὲ τὸν ἄπειρο κόσμον, ὑπακούει ἀντίθετα στοῦ νόμον ποῦ θὰ ὀνομάσω ἢ Αἰώνια Μοναδικότητα».

Καὶ εἶναι πρῶτα-πρῶτα ἀνάγκη νὰ παρατηρήσουμε ὅτι συζητώντας τὴ Νιτσεϊκὴ θεωρίαν ὁ ἀρθρογράφος τῆς Revue Germanique, κάνει μίαν ἀνώφελη διάκριση μεταξὺ τοῦ δικοῦ μας Κόσμου, ἐκείνου δηλαδὴ ποῦ φτάνουν τὰ μάτια μας καὶ τὰ τηλεσκόπιά μας καὶ τοῦ Σύμπαντος. Ὅταν ὁ Νίτσε ὁμιλεῖ γιὰ τὸν «Κόσμον» ἔννοεῖ, στὴ μεταφυσικὴ ἐκδοχὴ τῆς λέξεως, ὅλον τὸν Κόσμον ὁρατὸ ἢ ἀόρατον. Ἄν παραδέχεται τότες τὸν Κόσμον περιορισμένον, δὲν τὸ κάνει γιατί ὁ Κόσμος ποῦ φτάνουν καὶ βλέπουν τὰ σημερινὰ μέσα τοῦ ἀνθρώπου εἶναι πράγματι περιορισμένος, ἀλλὰ γιατί ὁ ἀνθρώπινος λογισμὸς δὲν πρέπει νὰ παραδεχτῇ, κατὰ τὸν Νίτσε, τὸ Σύμπαν, ὅσο μεγάλο καὶ ἂν ὑποτεθεῖ, ὡς ἄπειρον.

Ὅταν ὁ Νίτσε κάνει τὸ συλλογισμόν ποῦ παραθέσαμε προτίτερα, δηλαδή ὅταν λέγει: «Τὸν Κόσμον» ὡς δύναμη δὲν μπορούμε νὰ φανταστοῦμε ἄπειρον γιατί εἶναι ἀδύνατο νὰ τὸν φανταστοῦμε ἔτσι κλπ.» ἀντικρούει ὁλοφάνερα ὅλον τὸ Σύμπαν. καὶ ὄχι μόνο τὸ δικό μας κόσμον, ἀφοῦ συζητᾷ καὶ τὴν περίπτωσιν ποῦ ὁ Κόσμος μπορούσε νὰναι ἄπειρος. Ὡστε ἡ διάκρισις καὶ ἡ ἐπίμονη ἀντιδιαστολὴ τοῦ κ. Benoit Hanappier μεταξὺ τοῦ δικοῦ μας ἀπομονομένου Κόσμου στὸν ὁποῖο ὁ Αἰώνιος γυρισμὸς ἐφαρμόζεται καὶ τοῦ Σύμπαντος εἰς τὸ ὁποῖο ἡ Θεωρία αὐτὴ δὲν ἔχει ἐφαρμογὴ εἶναι ὀλότελα περιττὰ καὶ ἐλαττώνουν μάλιστα τὴ δύναμιν τῶν ἄλλων ἐπιχειρημάτων.

Θὰ ἔμεινε τότες μονάχα νὰ ἐξεταστοῦν, σύμφωνα μὲ τὰς λοιπὰς ἀντιρρήσεις τοῦ ἀρθρογράφου, ἂν δίκαια ἢ ἄδικα ὁ Νίτσε παραδέχτηκε τὸ Χῶρον καὶ τὸν Κόσμον περιορισμένους.

Κατὰ τοὺς ὁρισμοὺς τοῦ Κάντ στὴν Κριτικὴ τοῦ Ἀδολφου Λογισμοῦ ὁ «Χῶρος» εἶναι ἀναγκαῖα ἀπὸ τὰ πρὶν εἰκόνα ἄπειρου δοσμένου μεγέθους.— ὁρισμὸς ποῦ ἀντικρούει τὴ Νιτσεϊκὴ ὑπόθεσιν.— Ἡ Καντικὴ ὁμῶς αὐτὴ θεωρία γιὰ τὸ Χῶρον δὲν φαίνεται ν' ἀποκρίνεται παρὰ σ' ἓνα φάντασμα τοῦ νοῦ ἀνύπαρκτον.

Κι' αὐτὸ ἀκόμα τὸ ἐπιχείρημα ποῦ φέρνει ὁ Κάντ γιὰ νὰ ὑποστηρίξῃ τὸν ὁρισμὸν του ὅτι «Ἀδύνατον νὰ φανταστῇς ἀνύπαρκτον τὸ Χῶρον, ἂν καὶ

πολύ καλὰ στοχαζέσαι Χῶρο δίχως ἀντικείμενα μέσα του (*) » δὲν φαίνεται νὰ ἔχει καθολικὴ ἐπιβολή. Πιθανότερο εἶναι ὅτι, ὅσες φορὲς στοχάζεται κανεὶς Χῶρο δίχως ἀντικείμενο μέσα του, δίνει μορφή ἀντικείμενου στὸ Χῶρο (ἐνὸς κύβου νὲ ποῦμε,) γιὰ νὰ τὸν στοχαστεῖ, ἢ ἄλλοιῶς δὲν στοχάζεται ἀπολύτως τίποτα. Πῶς εἶναι δυνατόν πραγματι νὰ στοχαστεῖ κανεὶς τὸ Χῶρο ὅταν εἶναι ἄπειρος; Ἡ ὑποχρεωτικὰ θὰ στοχαστεῖ ἓνα μέρος περιορισμένο τοῦ Χώρου καὶ γιὰ νὰ τὸ περιορίσῃ θὰ τοῦ δώσῃ μορφή ἀντικείμενου, ἀπροσδιόριστου σὲ ποιότητα μόνο, ἢ δὲν θὰ καταλήξῃ σὲ κα-
νένα στοχασμό.—Ἐπειτα πῶς εἶναι δυνατόν ὁ Χῶρος, μιὰ εἰκόνα ἄπειρου μεγέθους νᾶχει τρεῖς διαστάσεις; Χῶρος ἄπειρος δὲν μπορεῖ νᾶχει καμμιὰ διάσταση.

Μὲ συντομία, ἡ ἔννοια Χώρου ἄπειρου δὲν εἶναι χρησιμοποίησιμη γιὰ τὸ Λογισμό, ὅπως καὶ κάθε νόημα ἀπόλυτο. Ὁ Χῶρος εἰδικῶς ἴσως νὰ εἶναι μονάχα ἓνας κοινὸς τρόπος τοῦ ἀντιλαμβανόμεσθε τὰ στερεὰ σώματα χωρὶς αὐτὸς ὁ τρόπος ν' ἀνταποκρίνεται σὲ καμμιὰν πραγματικότητα. Γιὰ μιὰ σύνοψη τῶν φαινομένων, σ' αὐτὴ τὴν περίστασιν εἴμαστε ὑποχρεωμένοι ν' ἀντιληφθοῦμε τὸν Κόσμον σάν μιὰ μάζα ἀδιάκοπη ὕλης σφιχτοδεμένης, χωρὶς λύση συνέχειας.

Καὶ ἀδύνατο λοιπὸν εἶναι καὶ ἀνώφελο ν' ἀναγάγουμε τὸν Κόσμον στὴν ἰδέα τοῦ Χώρου. Ἀλλὰ τότε ὑποχρεωτικὰ ξαναγυρίζουμε στὴ Νιτσεϊκὴ θεωρία τοῦ Κόσμου ὡς δυνάμεις περιορισμένης καὶ βρισκούμαστε στὴν ἀνάγκη νὰ ἀποδεχτοῦμε ὅλα τὰ συμπεράσματα τοῦ πηγάζουν ἀπὸ τὶς σχετικὲς ἀνα-
λύσεις τοῦ Νίτσε.

Ἐξω ὅμως καὶ ἀπὸ τοὺς συλλογισμοὺς αὐτοὺς ὑπάρχει καὶ ἄλλος θαρροῦμε λόγος τοῦ οἱ ὑποθέσεις τοῦ κ. L. Benoit Hanappier ὅχι μόνο δὲν ἀναπαύουν ἀσφαλέστερα τὸν Λογισμό ἀπὸ τὴ θεωρία τοῦ Αἰώνιου Γυρισμοῦ, ἀλλὰ καὶ μίαν βασικὴ ἰδιότητα τῆς Ἀντίληψης προσβάλλουν.

Ἡ κυριώτερη μορφή τῆς Ἀντίληψης εἶναι ὁ νόμος τῆς Αἰτιότητας. Κάθετι ποῦ θέλουμε νὰ γνωρίσουμε εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ τὸ συνδυά-
σουμε μὲ μιὰ σειρά αἰτίων, νὰ τοποθετήσουμε στὴν σωστή του θέσιν σὲ μιὰ ἀλυσίδα ἀπὸ προηγούμενα καὶ ἐπόμενα αἷτια, ποῦ νὰ καθορίζουν τελειωτικὰ καὶ ἀναγκαστικὰ τὸ γνωρίσιμο πρᾶγμα.

Ὁ Νόμος αὐτὸς τῆς αἰτιότητας εἶναι ἀξίωμα καθολικῆς ἐπιβολῆς καὶ πάντα ὁ Λογισμὸς—ἐλεύθερος ἔννοεῖται ἀπὸ θεολογικὰ ἢ ἄλλα ἠθικὰ καὶ αἰσθηματικὰ θεορῶ—ἀρνήθηκε νὰ δεχτεῖ καμμιὰν ἐξαιρέσιν στὶς σιδερένιες του διατάξεις.

Ἄν λοιπὸν, σὲ μιὰ δωσμένη στιγμή, θελήσουμε ν' ἀντικρύσουμε τὸν Κόσμον σὲ μιὰ ὥρισμένη κατάστασιν καὶ διάταξιν τῶν δυνάμεών του, εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ παραδεχτοῦμε ὅτι ἡ κατάστασις ποῦ ἀντικρίζουμε, ἢ διά-
ταξιν αὐτὴ τῶν δυνάμεων ὑποχρεωτικὰ γεννήθηκε ἀπὸ μιὰ προηγούμενη διάταξιν καὶ ὅτι ὑποχρεωτικὰ θὰ γεννήσῃ μιὰ νέα διάταξιν τῶν δυνάμεων ὑπολογίσιμη, ἀπὸ τὴν πρώτη. Ἀλλὰ σ' ἓνα σύστημα ὅπου οἱ δυνάμεις (εἴτε ἡ ὕλη, εἴτε ὁ Χῶρος) εἶναι ἄπειρες, κάθε νέα κατάστασις εἶναι διά-

(*) Κριτικὴ τοῦ Ἀδολου Λογισμοῦ μεταφρ. Γ. Μαρζέτη καὶ Πάλλη
σελ. 36.

φορη, ὡς αὖτε ἀπὸ τὴν προηγούμενη, ἀφοῦ ἡ ἀπειρία τῶν δυνάμεων γεννᾷ κάθε φορὰ νέες σχέσεις.—Ἡ μᾶλλον, αἰτιότητα, καὶ ἡ μικρότερη ἀκόμα, εἶναι ἀδύνατον· πρᾶγμα ποῦ εἶναι ἀντίθετο στὴ μορφὴ τῆς ἀντίληψης καὶ ἀκόμα ἴσως καὶ σ' αὐτὴ τὴν πραγματικότητα.—Κάθε μέρα βλέπουμε ἀστρονομικοὺς νόμους νὰ ἐπαληθεύουν με ἀπόλυτη ἀκρίβεια, ἐνῶ ἡ ἀλληλεπίδραση ἀπειρῶν δυνάμεων ἔπρεπε νὰ προκαλεῖ τέτοια ριζικὴ διατάραξη στὶς σχέσεις τῶν σωμάτων ποῦ κάθε ὑπολογισμὸς κάθε νόμος νὰ εἶναι ἀδύνατος. Τὸ ἴδιο ἀκόμα θάπρεπε νὰ γίνεται καὶ με τοὺς κοινότερους τοὺς συνηθέστερους νόμους, τῆς χημείας, τῆς φυσικῆς κλπ.

Ἔτσι εἶναι φανερὸ ὅτι σ' ἓνα σύστημα ἀπειρῶν δυνάμεων μόνο μιὰ ἀδιάκοπη ἀναρχία ἔπρεπε νὰ ὑπάρχει, καὶ ἡ ὑπαρξὴ τῆς ἀντίληψης σὲ τέτοιο σύστημα εἶναι ὁλότελα ἀπίθανη. Κι αὕτῃ ἀκόμα ἡ ὑπαρξὴ κάποιου ρυθμοῦ στὴν ἐξέλιξη τοῦ Κόσμου δείχνει καὶ βεβαιώνει τὴν ἀνάγκην νὰ δεχτοῦμε τὴν ὕλη, τὴ δύναμη περιορισμένη.

Δὲν θέλουμε νὰ ποῦμε ὅτι οἱ νόμοι ποῦ βρίσκει τὸ πνεῦμα ἀνταποκρίνονται σὲ κάποια ἀπόλυτη ἀλήθεια. Ἀλλὰ καὶ σχέσεις ἀκόμα ἂν ἐκφράζουν τοῦ Λογισμοῦ με τὸν ἐξωτερικὸ Κόσμο, αὐτὸ καὶ μόνο δείχνει πῶς ὁ Κόσμος εἶναι περιορισμένος.

Δὲν θέλουμε νὰ ποῦμε οὔτε πῶς ὁ Κόσμος εἶναι ὑπολογισμὸς γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ἀντίληψη. Ἄν καὶ περιορισμένος, πάντα εἶναι πλατύτερος ἀπὸ τὰ ὅρια τοῦ πνεύματος, ἀφοῦ μάλιστα κάθε προσπάθεια σύνοψης του εἶναι καὶ μένει θεωρία, ὑπόθεση δηλαδὴ ὀλιγότερον ἀπὸ πιθανότητα.

Τὸ μόνο συμπέρασμα ποῦ θὰ θέλαμε νὰ γεννῶσαν αὐτὲς οἱ σκέψεις εἶναι, πῶς ἡ κριτικὴ τοῦ κ. L. Benoit Hanappier—ὅσο πολὺτιμα λογικὰ ἐπιχειρήματα κι ἂν καταστρώνει—δὲν καταλήγει σὲ ὀριστικὴ καταδίκη τοῦ Αἰώνιου Γυρισμοῦ.—Θὰ θέλαμε ἀκόμη—οἱ σημειώσεις αὐτὲς εἶναι πολὺ πρόχειρες γιὰ ν' ἀποβλέπουν σὲ μεγαλειότερα ἀποτελέσματα—νὰ δοθεῖ ἀφορμὴ γιὰ μιὰ βαθύτερη μελέτη τῆς θεωρίας αὐτῆς. Ἰσως ἀποδεχτεῖ πῶς ὁ Αἰώνιος Γυρισμὸς εἶναι ἓνα ρυθμικὸ Σύμβολο, ποῦ μπορεῖ νὰ γονιμοποιήσει τὴ νεώτερη σκέψη.

Δ. ΖΑΧΑΡΙΑΔΗΣ